

Elena Tacho-Godi

O powieści Aleksego Łosiewa *Kobieta-myśliciel*

Wiosną 1930 r., po opublikowaniu *Dialektyki mitu*, Aleksey Łosiew został aresztowany i wysłany do obozu. Właśnie w obozie, na budowie Kanału Białomorsko-Bałtyckiego, zamyślił szereg opowiadań i powieści¹. Po wyjściu na wolność, w grudniu 1933 r., ukończył powieść *Kobieta-myśliciel*². Podobnie jak w ulubionych przez Łosiewa powieściach Dostojewskiego, jej fabuła jest igraszką detektywistyczną: pisarz-filozof Wierszynin staje się świadkiem nie tylko komicznych relacji genialnej pianistki Marii Radinej z jej trzema „mężami” – Pupaczkim, Bachanczykiem i Beethovenczykiem, ale i zabójstwa Radinej przez melomana Worobiowa, który zastrzelił bohaterkę, „aby uratować sztukę”. Losy Radinej i Wierszynina schodzą się w wielu punktach: oboje okazują się być obcy rzeczywistości radzieckiej i dlatego muszą zostać zlikwidowani. Jednak Wierszynin, w odróżnieniu od Radinej, nie jest gotowy do pogodzenia się z losem. Wtrącony do więzienia, do „smrodliwej jamy” bezsensownego

¹ Najpełniejsze wydanie spuścizny literackiej Łosiewa: А.Ф. Лосев, «Я сослан в XX век...», т. 1–2, Москва 2002. O prozie Łosiewa zob. prace: E.W. Clowes, *Image and Concept. Losev's „Great Synthesis of Higher Knowledge” and the Tragedy of Philosophy*, w: tamże, *Fiction's Overcoat. Russian Literary Culture and the Question of Philosophy*, Ithaka, London 2004, s. 211–234; E.A. Tacho-Godi, *Художественный мир прозы А.Ф. Лосева*, Москва 2007.

² Powieść *Kobieta-myśliciel* oraz listy Łosiewa do Judinej po raz pierwszy zostały opublikowane w 1993 r. w piśmie „Moskwa”. Więcej o powieści zob.: E. Tacho-Godi, *Проблема вечной женственности в романе «Женищина-мыслитель» Алексея Лосева*, w: *Aleksey Łosiew, czyli rzecz o tytanizmie XX wieku*, pod red. J. Uglicka, E. Tacho-Godi, L. Kiejzik, Warszawa 2012, s. 377–385; E. Tacho-Godi, *Alexey Losev's philosophical novel „The Women Thinker” and the problem of the Eternal Feminine*, w: „Transcultural Studies: A Series in Interdisciplinary Research”, special issue on Sophia Across Culture: From Old Testament to Postmodernity, vol. 4 (2008), s. 131–139. W wersji skróconej powieść została opublikowana w tłumaczeniu na język serbski: А.Ф. Лосев, *Жена-мыслитель: Роман*, przeł. Јагличић, Београд 2011.

pytu rzeczowo-zwierzęcego, mimo wszystko czuje się zwycięzcą. Pamięta, że wszystko w życiu człowieka jest uzmysławiane „tylko na miarę zwierzęcości”.

Wierszynin to pod wieloma względami *alter ego* samego autora. Co się zań tyczy Radinej, to jednym z głównych jej prototypów jest wspaniała pianistka Maria Wieniaminowna Judina³, którą Łosiew poznał w 1930 r., tuż przed swym aresztowaniem. Ich drugie spotkanie miało miejsce pod koniec 1933 r., gdy Łosiew pisał powieść. Wedle jednej z hipotez, trzej „mężowie” Radinej – to „ledwie skrywane wizerunki” członków Kółka Niewielskiego M.M. Bachtina, do którego należała także Judina: M.M. Bachtin – Bachanczik, L.W. Pumpjanskij – Pupa, W.N. Wołoszinow – Beethovenczik⁴. Być może dlatego, przeczytawszy powieść, Judina na zawsze pokłóciła się z autorem, postrzegając książkę jako „paskwil” na siebie i swych przyjaciół. Wydaje się jednak, że Łosiew świadomie chyba nie miał zamiaru demaskować Judiny: w innym wypadku nie dawałby jej, jako pierwszej, powieści do przeczytania i nie byłby zdziwiony jej negatywną reakcją, której (sądząc po listach do Judiny z 1934 r.) absolutnie się nie spodziewał. Widział w niej nie tylko genialną odtwórczynię, ale człowieka, którego poszukiwania religijne i filozoficzne były mu bliskie, i nie miał zamiaru z nich rezygnować, bez względu na bezlitosne naciski okoliczności społecznych.

Analiza powieści pozwala postawić tezę, że dla Łosiewa spotkanie z Judiną było zaledwie punktem wyjścia do rozmyślań o Wiecznej Kobiecości i Sofii, zadanych przez Włodzimierza Sołowjowa i symbolistów rosyjskich – nie na darmo w otwierającej powieść etiudzie o Radinej (której przekład proponujemy czytelnikom „Przeglądu Filozoficznego”) autor posługuje się ideami poety-symbolisty Wiaczesława Iwanowa o tym, co „ojczyste i uniwersalne” i wprowadza reminiscencje z wiersza Iwanowa *Poeci ducha*. Idealna bohaterka, ucieleśniająca Wieczną Kobiecość, winna wedle Łosiewa być koniecznie i „kobietą”, i „myślicielem”, dlatego że dla Łosiewa Sofia jest „zasadą męsko-żeńską”, mającą zjednoczyć żeńską treść i męską myśl „w jedną niepodzielną całość”. Fizyczna śmierć Radinej w końcu powieści wskazuje na zagładę duchową bohaterki, na jej gotowość do zrzeczenia się wyższych wartości – muzyki i religii – dla osobistej pomyślności. Tragiczny los Radinej pozwala Wierszyninowi ujrzeć w genialnej kobiecie-myślicielu Innego, swoje drugie „ja”, stojące naprzeciwko tej samej wiecznej „antynomii Boga i świata”, którą wcześniej czy później, przyjdzie „przeżyć i porzucić”.

³ Jest także możliwe, że w obozie Łosiew spotykał się z córką znanego filologa klasycznego Tadeusza Zielińskiego – Amatą, odsiadującą swój wyrok w charakterze obozowej pianistki na początku lat trzydziestych, podobnie jak i Łosiew w obozie na Górze Niedźwiedziej.

⁴ А.М. Кузнецов, «Узрение существа музыки при посредстве естества женского и безумия артистического...», «Новый Мир» VI (1994), s. 228.